

ונקדשותי...

הכוון חינוכי-רוחני להוראת סוגיות צניעות
ובינו לבינה במסכת סנהדרין

עורך: יונה גודמן

חשוד על העריות הבהרה תוכנית ומושגית

- סנהדרין כו, ע"ב -

הרב יהודה זולדן | מפקח ארצי לתלמוד ולתורה שבעל פה

הבהרה מושגית

א. חשודים על עבירה: בסוגיית הגמרא נמנים חשודים שהם פסולי עדות: חשוד על הטריפות (כה, ע"א) וחשוד על העריות (כו, ע"ב). במקורות נוספים יש עוד התייחסויות לחשודים אחרים, לא רק בהקשר של פסולי עדות, כגון בעניין קשרי מסחר עם חשודים על השביעית או עם חשודים על מעשרות. חשודים נוספים הם אנשים החשודים על שבועה, על טהרות, על עבודה זרה ועוד. על פי מה נקבע שאותם אנשים הם חשודים?

כחשודים נחשבים אלה שיש חשש גדול שאינם מקיימים כלל את המצווה או את ההלכה הנדרשת, ולא עוד אלא שעושים את ההפך הגמור מהנדרש. אמנם לא ידוע בוודאות שהחשוד עבר עבירה, אבל יש סיבות טובות [”רגלים לדבר”, בלשון ההלכה] לחשוד בו שהוא עשה זאת. למשל, מפני ששמו נקשר פעמים רבות לעבירה המיוחסת לו [”יצא עליו קול שאיננו פוסק” מהעבירה, בלשון ההלכה]. עיקר דברינו יעסוק בחשוד על העריות ובמשמעויות הנלמדות מהגדרה זו: החשד והעבירה על עריות.

ב. חשוד על עריות: לפי דברי רב נחמן, גם חשוד על העריות יהיה כשר לעדות. רב ששת טען כלפיו: ”ארבעין בכתפיה וכשר?” – איך ייתכן שאדם שחייב מלקות יהיה כשר לעדות? רב נחמן הסכים לטענה שחשוד על העריות יהיה פסול לעדות בנושאים הקשורים לבינו לבינה. כלומר, הוא לא יוכל להעיד באותו תחום ועניין שבו הוא חשוד.

ראשונים חלוקים בשאלה במה בדיוק חשוד אותו אדם. רש"י (ד"ה ארבעין) ורא"ש בשם רבנו תם (סנהדרין ג, יג) סוברים שמדובר על מי שברור שעבר

עבירה של עריות אך לא התרו בו. אך תוספות (ד"ה החשוד) ורא"ש (שם) סוברים שמדובר רק על שמועה, ואין עדים שהעידו על כך. "חשוד שהוא פריץ ומתייחד עם העריות ולא ודאי בא על הערווה" (במות כה, ע"ב תוד"ה ואין). אדם זה חייב בכל זאת במלקות, למרות שלא התרו בו, כי יש מצבים שבהם מענישים אדם "על לא טובה השמועה, שנאמר (שמואל א ב, כד): 'אל בני כי לא טובה השמועה'" (קידושין פא, ע"א). אך אין חובה להלקות, והמלקות הללו אינם משורת הדין. על מר זוטרא מסופר (קידושין שם) שלא היה מלקה אלא היה מניח אפסר של בהמה על החשוד ואומר לו: "אל בני". לעתים רחוקות היו מלקים מתוקף הוראת שעה ובעיקר מסיבה חינוכית, על מנת להרתיע את החשוד שיימנע מלעבור עבירה זו בעתיד (ע"פ החפץ חיים, הל' לשון הרע, כלל ז, יג-יד).

לעניין עדות, פסק רמ"א בשולחן ערוך חושן משפט סי' לד, כה: "אין נפסל על קול וחדש בעלמא, כגון מי שחשוד על עריות, שרגיל עם עריות ומתייחד עמהם, וקול יוצא עליו - כשר לכל עדות חוץ מלעדות אשה".

ג. מי לא חשוד? הרי בימינו מדברים על כולם: איך ניתן לפסול מישהו לעדות או להעניש אותו רק על סמך העובדה ש"יש עליו שמועה" שעשה משהו שאינו כשר? בדור של תקשורת מפותחת - עיתונים, אינטרנט, פייסבוק, ווטסאפ, סיקרט ועוד - כמעט אין אדם שלא מדברים עליו. כבר היו מקרים רבים של שמועות על מעשים שליליים של אנשים שהסתיימו בלא כלום. איך ניתן להעניש מישהו רק כי "לכלכו" עליו?

ראשית, צריך להדגיש בפני התלמידים כי לכתוב או לפרסם על מישהו חשדות על דברים רעים ושליליים שעשה לכאורה, זו עברה חמורה מאוד, הכוללת בתוכה לשון הרע, רכילות, הוצאת שם רע, הלבנת פנים ועוד. בתקשורת מתפרסמים דברים רבים על בסיס העיקרון של "זכות הציבור לדעת", בעוד שעל פי ההלכה, העיקרון הוא הפוך בדיוק: "חובת הציבור לא לדעת". הפצת דברי כזב ושקר בנוגע לאדם באמצעי התקשורת המודרנית וברשתות החברתיות היא חמורה עוד יותר, מפני שההכפשה והפגיעה בו נשארות שם לנצח, גם לאחר ששמו נוקה וטוהר. צריך לגלות כוחות נפש אל מול תקשורת שכזו, כדי לא להאמין לכל הנאמר והנכתב, וכדי לא להתעניין כלל ברכילות ובשמועות. אנו נדרשים לסנן מידע ולהפריד בין נתונים עובדתיים

לבין פרשנויות וספקולציות, המגיעות לעתים לעולם כדי שהתקשורת תוכל למלא את החלל במידע לאורך זמן.

לכן, לפני שמגדירים אדם מבחינה משפטית והלכתית כחשוד על עבירה, ומחייבים אותו בעונש "על לא טובה השמועה" או פוסלים אותו לעדות, מוטל על בית הדין לבדוק היטב מה מקור השמועה, על מה היא מבוססת והאם יש בה גרעין של אמת. יש לברר שמקור השמועה אינו באנשים שליליים שהם עצמם בעלי אינטרס, כמו אויביו או מתנגדיו של האדם שעליו הופצה השמועה. כך כתב רמב"ם בהל' סנהדרין כד, ה:

יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרגנים עליו שהוא עובר על העריות. והוא שיהיה קול שאינו פוסק כמו שבארנו, ולא יהיו אלו אויבים ידועים שמוציאין עליו שמועה רעה.

אותה זהירות מוטלת גם על מי שמפרסם דברים על אדם אחר. עליו לבדוק היטב, להצליב מידע, לשאול ולחקור לפני שהוא "מעלה לאוויר" אפילו "חשד לכאורה".

מבט רחני

תוספות (ד"ה יצרו תוקפו) הסביר את עמדתו של רב נחמן, שהכשיר בכל זאת חשוד על העריות לעדות: "משום דיצרו תוקפו. [...] דליכא יצרו תוקפו כל כך כמו בערוה". תוספות דירג את סוגי העבירות. לדעתו, יש עבירות שנעשות בכוונה ומתוך מודעות ברורה ועל כן החשוד בהן פסול לעדות, ולעומתן עבירה על עריות היא עבירה שקשה יותר להימנע ממנה - "יצרו תוקפו"⁴⁸, ועל כן, לפי רב נחמן, עובר עבירה זו כשר לעדות בנושאים אחרים.

אכן, יצר העריות הוא יצר קשה המצריך כוחות מיוחדים כדי להתמודד אתו ולהתגבר עליו. "גזל ועריות נפשו מחמתן ומתאוה להם" (חגיגה יא, ע"ב). הרי איננו נתקפים תאוה גדולה לאכול אוכל לא כשר גם כשאנו מאוד רעבים, ואנו

48. יש מקומות נוספים בחז"ל שבהם נעשה שימוש בנימוק "יצרו תוקפו" בהקשר ליצר העריות. כך, ע"פ דברי רש"י (מגילה לא, ע"א ד"ה קורין), הסיבה שבשלה אנו קוראים בתורה בתפילת מנחה ביום כפור בענייני עריות היא "שמי שיש עבירות בידו יפרוש מהן. לפי שהעריות עבירה מצויה, שנפשו של אדם מחמתן ויצרו תוקפו".

מסוגלים להתאפק במשך השבת ולהמתין עד צאתה גם במקרה של רצון או צורך לעשות מלאכה אסורה. אבל יצר העריות הוא קשה יותר. איברי הגוף – העיניים, הלב, האיברים המיוחדים לגברים או לנשים – הינם מושכים מאוד מאוד. "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" – הלב והעיניים הם סרסורין לגוף, שהם מזנים את הגוף" (במדבר רבה יז, ו).⁴⁹ גם עברות של גזל, במובן הרחב שלהן, מושכות מאוד: לקחת ממישהו משהו שנורא חסר לנו; לשקר או לא לומר בדיוק את כל האמת כדי שלא להיענש או להיפגע; להעתיק לפעמים כדי לקבל ציון טוב ועוד. העוסקים בתקשורת, בפרסום, בקולנוע ובתחומים דומים, מודעים היטב לכוח העצום הטמון ביצר העריות, יצר המין, ומשקיעים אנרגיות עצומות בפיתוח גירויים ופיתויים בתחום זה.

העובדה שמדובר ביצר שקשה להתמודד עמו איננה נותנת לגיטימציה להיכנע לו. הקב"ה יצר את העולם ואת האדם בחכמה רבה. כשם שיש בטבע חמצן שמאפשר לנו לנשום, ואוכל כדי שנוכל להתקיים, כך מצויים בו גם כלים ויכולת להתמודד עם יצר העריות. את דברי ה' לקין "הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליו תשוקתו ואתה תמשול בו" (בראשית ד, ז) הסביר הרב שמשון רפאל הירש (על בסיס הגמרא בקידושין ל, ע"ב) כך:

אל לך למעט בהערכת כח היצר. יש לאל ידו למשול בך, אך הוא רובץ בשקט לפני הפתח. מאליו לא יבוא אל ביתך. אולם עתיד הוא לעשות בביתך כבתוך שלו ולהיות אדון עליך, אם הזמנת אותו אל ביתך וערכת לפניו שולחן. אך אם לא תתגרר ביצר, הרי הוא רובץ בשקט לפני הפתח. יתר על כן: כל תשוקתו לך, שאתה תמשול בו ותנהיג אותו. ה' ברא את כח היצר, לא למען ישלוט בך, אלא למען תשלוט בו אתה; אל לך לדכאו ולהמיתו, אלא תמשול בו ותנהיג אותו. זו כל תכליתו, וזה כל ייעודו. שעה שאתה מושל ביצרך, הרי הוא משיג את ייעודו, ועל כן הוא משתוקק לך. הן אין לך תכונה אנושית, שהיא טובה או רעה כשהיא לעצמה. הכל תלוי בדרך הניצול המוסרי. ואכן, ברכה רבה יש בכח היצר, והוא צורך למעלת האדם. אילו הטוב היה תמיד מתוק, והרע מר לעולם, היתה

⁴⁹ על כוחם של יצרי האדם ראו גם: במעגלי ההלכה - מסלול תלמוד, עמ' 105-109; בית חינוך ומשפחה, עמ' 29-36.

בטלה כל מעלת האדם; האדם היה כפוי על פי גזירת היצר לעשות מעשים טובים. אולם, לא נברא האדם אלא למשול ביצרו ולנצל את כוחו בדרך נכונה.

כיצד מצליחים לשלוט בו ולא מאפשרים ליצר לתקוף?
על כך השיב ר' ישמעאל (קידושין ל, ע"ב):

תנא דביר' ישמעאל: בני, אם פגע בכ מנוול זה [=יצר הרע], מושכהו לבית המדרש. אם אבן הוא נימוח, ואם ברזל הוא מתפוצץ.

הכוונה כאן לבית המדרש במובן הרחב של המילה. כשממלאים את החיים בתכנים תורניים, ערכיים ורוחניים; כשנותנים משמעות לחיים באמצעות עשייה חיובית ופעילה לטובת המעגל הקרוב, קרי: משפחה וחברים, והמעגל הרחב יותר: הקהילה, החברה, המדינה ואולי אף האנושות, או אז אין זמן וגם אין משיכה לעסוק בגירויים שלא מקדמים את העוסק בהם לשום מקום. על האדם לעמול על בניין אישיותו, לעבוד על עיצוב כוחות הנפש שלו ועל מידותיו, ולתרגל שליטה של השכל על היצרים ועל הרצון להגיע לסיפוקים חולפים ומהירים.